

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο
Κοινοτικό Δίκαιο

Γεωργίου Νίκη

A.M: 1340200100758

Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου

Κλιμάκιο Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλου

Γεωργίου Νίκη

1340200100758

Πρόλογος

Κατά την παραδοσιακή συνταγματική ιστορία τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μορφή εξουσίας αναγνωριζόμενη σε κάθε άτομο- μέλος του κοινωνικού συνόλου . Φορέας αυτών είναι το άτομο και αποδέκτης της προστασίας τους είναι ο φορέας της εξουσίας- δηλαδή το κράτος.

Στην νέα εποχή της κοινωνίας των εθνών, όπου το κράτος πλέον δεν είναι αποκλειστικός φορέας της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σημαντικό μέρος της εξουσίας μετατοπίζεται σε υπερκρατικούς φορείς.

Αυτός ο υπερκρατικός συντονισμός γίνεται κατά βάση από το Συμβούλιο της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας υπέρ της προασπίσεως, διαφυλάξεως και αναπτύξεως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (καταστατικό ΣτΕυ κεφάλαιο 1, αρ 1 παρ. 1)

Ευρωπαϊκά βήματα

1975 – Συνθ ΕΟΚ

περιλαμβάνει διατάξεις που αποσκοπούν στην διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο έδαφος της Ε.Ε και ελεύθερης εγκαταστάσεως στα κράτη μέλη.

Πρώτηση νομικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συντελέσθηκε ουσιαστικά μέσα από την διάδραση (interaction) των δύο ετερόνυμων μερών- των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που έφεραν οικονομικό χαρακτήρα και του πολιτικά αποχρώντος μορφώματος του Συμβουλίου της Ευρώπης.

ΕΣΔΑ- 4 Νοεμβρίου 1950:

τέθηκε σε ισχύ το 1953 και τροποποιήθηκε από το πρωτ. υπ' αριθμ. 11/5/1994. Επιπλέον συμπληρώθηκε με 13 επιπρόσθετα πρωτόκολλα , με τελευταίο εκείνο της κατάργησης της θανατικής ποινής ' σε όλες τις περιστάσεις' . Η ΕΣΔΑ βασίστηκε στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1943.

Καλύπτει τα εξής ανθρώπινα δικαιώματα :

- Δικαίωμα στην ζωή
- Απαγόρευση βασανιστηρίων
- Απαγόρευση δουλείας και καταναγκαστικών έργων
- Δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια
- Δικαίωμα στην χρηστή απονομή δικαιοσύνης και μη επιβολή ποινής άνευ νόμου
- Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής
- Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας
- Ελευθερία έκφρασης
- Ελευθερία συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι
- Δικαίωμα συνάψεως γάμου
- Απαγόρευση διακρίσεων
- Προστασία ιδιοκτησίας
- Δικαίωμα στην εκπαίδευση
- Δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές
- Απαγόρευση θανατικής ποινής
- Δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προσφυγής

Πρωτοτυπία στο διεθνές δίκαιο εισάγεται με το άρθρο 6 ΕΣΔΑ (fair trial) , όπου δίνεται το δικαίωμα ατομικής προσφυγής ενώπιον ενός δικαιοδοτικού μηχανισμού διεθνούς περιφερειακής εμβέλειας , το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) , το οποίο επιβάλλει κυρώσεις στα συμβαλλόμενα μέρη που παραβιάζουν τις διατάξεις της ΕΣΔΑ.

Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιαίτερα τα εργασιακά και τα συνδικαλιστικά αποτέλεσαν αντικείμενο του μεταγενέστερου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.- ο οποίος είναι αντίστοιχος της Ευρωπαϊκής Σύμβασης αλλά αφορά τον οικονομικό και κοινωνικό τομέα.

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης :

Τέθηκε σε ισχύ το 1965. Το αρχικό κείμενο συμπληρώθηκε το 1988 και αναθεωρήθηκε το 1996.

Παρέχει προστασία :

- Σε χώρους εργασίας
- Ειδική κοινωνική προστασία σε χώρους εκτός εργασίας για ευάλωτες κατηγορίες προσώπων
- Κοινωνική προστασία για το σύνολο του πληθυσμού στους χώρους εργασίας και εκτός αυτών.

Κάθε κράτος που επικυρώνει τον Χάρτη, υποχρεούται να αναγνωρίζει ένα μίνιμουμ δικαιωμάτων, αν όχι όλων που προστατεύονται από τον Χάρτη. (αρ. 20). Ασκή τις λειτουργίες του δια μέσου ελέγχων και αναφορών.

Συνθήκη Μάαστριχ 1991 :

αναγορεύει ρητώς την δημοκρατία (αρ. 6) στην Συνθ. Ε.Ε , και το κράτος δικαίου σε θεμελιώδης αρχές της Ε.Ε και αναδεικνύει την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε βασική παράμετρο του θεσμικού οικοδομήματός της.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου αποτελούν θεμελιώδεις αρχές της ΕΕ, που αναφέρονται στη συνθήκη για την ίδρυσή της και

ενισχύονται με τη θέσπιση του ΧΘΔΕΕ που μετά τη Συνθήκη της Ρώμης έχει ενσωματωθεί ως αναπόσπαστο κομμάτι στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα (ως β' μέρος του) και αποτελούν προϋπόθεση τόσο για τις χώρες που επιδιώκουν την προσχώρησή τους στην ΕΕ, όσο και για τις χώρες που έχουν συνάψει εμπορικές ή άλλες συμφωνίες μ' αυτήν

Αναφορά από το ΔΕΚ σε θεμελιώδη δικαιώματα με βάση την ΕΣΔΑ σημειώνεται απ' το 1969 στην υπόθεση *Staubert*. Η πρώτη οργανωμένη όμως προσπάθεια σε επίπεδο ένωσης για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων έρχεται το 1989 με πρωτοβουλία του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου που υποβάλλει τη «Διακήρυξη για τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες». είχε προηγηθεί πάντως το 1974 η δήλωση του δικαστηρίου ότι ενισχύει τη θέση της ΕΣΔΑ στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη αναγνωρίζοντας τα κατοχυρωμένα απ' αυτήν δικαιώματα ως γενικές αρχές του δικαίου της ένωσης.

Το 1989 υιοθετείται το πιο σημαντικό έως τότε κείμενο στην ιστορία της ευρωπαϊκής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων · η «Διακήρυξη για τα θεμελιώδη δικαιώματα και Ελευθερίες» που ψηφίστηκε έπειτα απ' την υποβολή της στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Ακολουθεί λίγα χρόνια αργότερα η Έκθεση του Κοινοβουλίου για τη θέσπιση ενός «Ευρωπαϊκού χάρτη για τα Δικαιώματα Των Παιδιών» όπως επίσης και το «Ψήφισμα σχετικά με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ελευθερία του Τύπου»² κλπ.

Έκτοτε οι προσπάθειες κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων από την ΕΕ εντείνονται. Σε δήλωση των αντιπροσώπων της στις 10 Δεκεμβρίου 1998, επ' ευκαιρία του εορτασμού της πεντηκοστής επετείου της Παγκόσμιας Διακήρυξης Των Δικαιωμάτων του ανθρώπου του ΟΗΕ, η ΕΕ εξήρε τις προσπάθειες της όσων αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κοινοποίησε τα μέτρα που έμελλε να ακολουθήσει προς την κατεύθυνση αυτή.

Έτσι για πρώτη φορά προσδιορίζονται σε ένα ενιαίο κείμενο, διακηρυκτικού αρχικά χαρακτήρα, οι έννοιες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της ιθαγένειας και της δικαιοσύνης.

Το 2000 ο Χάρτης υιοθετείται στο Συμβούλιο της Νίκαιας και γίνεται το κύριο σημείο αναφοράς των οργάνων της ΕΕ για θέματα προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, εξακολουθώντας να μη έχει δεσμευτική ισχύ.

Και φτάνουμε στο 2004, ένα βήμα πριν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, οπότε με τη συνθήκη της Ρώμης (29-10-2004) συντάσσεται το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και αποφασίζεται η ένταξη σ' αυτό του ΧΘΔΕΕ ως αναπόσπαστο κομμάτι του. Έκτοτε ο χάρτης αποκτά δεσμευτική νομική ισχύ για την Ένωση τους θεσμούς, τα όργανα και τις υπηρεσίες της, καθώς και για τα ίδια τα κράτη μέλη, υπό την προϋπόθεση βεβαίως της κύρωσης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος απ' τα τελευταία .

Πηγές έμπνευσής του

είναι η ΕΣΔΑ, ο κοινοτικός χάρτης των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων, διάφορες διεθνείς συμβάσεις, το πρωτογενές και παράγωγο δίκαιο της Ένωσης, η νομολογία του ΔΕΚ και οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύει την ασφάλεια δικαίου αφού αντιμετωπίζει ρεαλιστικά την κατάσταση που επικρατεί στην ΕΕ και δεν προβαίνει σε εξωπραγματικές διακηρύξεις δικαιωμάτων και αρχών που ούτε οι πολίτες θα σέβονταν, ούτε τα δικαιοδοτικά όργανα θα μπορούσαν να τηρήσουν με ευλάβεια (τουλάχιστον κατά το πρώτο διάστημα) λόγω της πολυπλοκότητάς τους και των ενδεχόμενων αντιφάσεων που θα προέκυπταν ανάμεσα στις «παραδοσιακές» πηγές προστασίας και τα νέα δικαιώματα που θα θεσπίζονταν. Ο ΧΘΔΕΕ με την ενσωμάτωσή του στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα απλά παγιώνει και ισχυροποιεί την υπάρχουσα νομοθεσία. Παρέχει δε, σημαντική νομική ασφάλεια αφού δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια στην κρίση του δικαστή αλλά αξιώνει απ' αυτόν να τηρήσει τις βασικές αρχές που διαγράφει, δεδομένης της φύσης τους ως ευρωπαϊκό συνταγματικό δίκαιο με υπέρτερη ισχύ. Με αυτόν τον τρόπο διευκολύνει το έργο του αφού δεν αλλάζει τη δικαιοδοτική αρχιτεκτονική που προσφέρεται από τις συνθήκες, απλά την ερμηνεύει και της προσδίδει δεσμευτικό χαρακτήρα.

Ο ΧΘΔΕΕ αποτελεί καρπό της προσπάθειας των ευρωπαϊκών κοινοτήτων για προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως αυτή εκδηλώθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του '90.

Στις προτεραιότητες της Ένωσης και ιδιαίτερα του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου φαίνεται ότι ήταν κυρίως η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, ο σεβασμός των κοινωνικών, οικονομικών συνδικαλιστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, η ισότητα ανδρών και γυναικών, τα

δικαιώματα των ατόμων που ζουν σε εθνικές μειονότητες , τα δικαιώματα του παιδιού, της ιδιωτικής ζωής και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα 5.Είναι γνωστό βεβαίως ότι πολλά από τα παραπάνω κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και κάτι τέτοιο θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο παραπλανητικό συμπέρασμα ότι Χάρτης και ΕΣΔΑ ταυτίζονται από άποψης περιεχομένου .Η αλήθεια είναι ότι ο ΧΘΔΕΕ, με το δεσμευτικό του χαρακτήρα που απέκτησε μετά την ενσωμάτωσή του στο Ευρωπαϊκό σύνταγμα (πριν την ενσωμάτωσή του ήταν απλώς ένα κείμενο διακηρυχτικού χαρακτήρα που περιείχε τις γενικές αρχές των συνταγμάτων των εθνικών νομοθεσιών) τελεί σε σχέση επικάλυψης με την ΕΣΔΑ, όχι όμως απόλυτης.

Καταρχάς διότι τα δικαιώματα του ανθρώπου που προβλέπονται από το Χάρτη δεν ταυτίζονται αριθμητικά , αλλά ορισμένες φορές ούτε και ποιοτικά με τα προστατευόμενα δικαιώματα της Σύμβασης⁶. Είναι σαφές ότι ο ΧΘΔΕΕ περιλαμβάνει δικαιώματα που η σύμβαση δεν κατοχυρώνει. Πιο συγκεκριμένα, ο Χάρτης καινοτομεί ως προς την προστασία κοινωνικών δικαιωμάτων (σχετικών με την εργασία, την κοινωνική ασφάλιση κλπ.)που δεν προστατεύονται από την ΕΣΔΑ αφού περιεχόμενο της τελευταίας είναι η προστασία των (κλασσικών) ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων . Ακόμη, αρκετές φορές τα δικαιώματα που συμπίπτουν λαμβάνουν ευρύτερη προστασία από το χάρτη (π.χ δικαίωμα γάμου ,δικαστικής προστασίας, κλπ.). Και αυτό δε σημαίνει ότι ο Χάρτης ενημερώνει απλώς τα υπάρχοντα δικαιώματα αλλά συμπεριλαμβάνει επίσης και μια σειρά από νέα δικαιώματα όπως π.χ το δικαίωμα στη χρηστή διοίκηση, της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα δικαιώματα στον τομέα της βιοηθικής. Μια ακόμα διαφορά από την ΕΣΔΑ είναι οι αποδέκτες του προστατευτικού περιεχομένου του Χάρτη. Είναι γνωστό ότι στην ΕΣΔΑ έχουν προσχωρήσει 45 κράτη από το διεθνή χώρο (περιλαμβάνονται τα κράτη που είναι μέλη της ευρωπαϊκής ένωσης).

Ακόμη σε επίπεδο πεδίου εφαρμογής, ο Χάρτης υπερέχει αφού η Σύμβαση δεσμεύει τα κράτη που την έχουν προσυπογράψει να σέβονται τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όπου τα τελευταία ασκούν δικαιοδοσία, ενώ ο Χάρτης εξαπλώνει την προστασία των δικαιωμάτων κατά την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η σημασία του Χάρτη έγκειται στο ότι επιτρέπει ένα περισσότερο εκτεταμένο, βασισμένο στα ανθρώπινα δικαιώματα καθεστώς εντός της ΕΕ7 και αποτελεί κάτι πολύ περισσότερο από αντιγραφή των διατάξεων της ΕΣΔΑ. Όμως μήπως ακριβώς γι αυτό το λόγο υπάρχει κίνδυνος συνύπαρξης δύο διαφορετικών ομάδων δικαιωμάτων στην Ευρώπη, με αποτέλεσμα οι πολίτες να απολαμβάνουν δικαιώματα δύο κατηγοριών ;

Ο ίδιος ο Χάρτης προσπαθεί να επιλύσει το ζήτημα που ανακύπτει με τη διάταξη του άρθρου 52 παρ. 3, σύμφωνα με την οποία «στο μέτρο που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους επιφυλάσσει η εν λόγω σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δικαίωμα της ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.».

Στόχος του άρθρου 52 είναι να καθορίσει την εμβέλεια των διασφαλιζομένων δικαιωμάτων. Η παρ. 3 επιδιώκει τη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής⁸ μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, θέτοντας την αρχή ότι η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το χάρτη αλλά και από την ΕΣΔΑ, είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η τελευταία. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι θίγεται η αυτονομία του κοινοτικού δικαίου. Η μνεία στην ΕΣΔΑ γίνεται κυρίως για να διασφαλιστεί η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη προστασία των δικαιωμάτων, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων δεν καθορίζεται και απ' τη νομολογία του ΔΕΚ και του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Βεβαίως έχουν διατυπωθεί αρκετές επιφυλάξεις επί του θέματος που θα επαληθευτούν ή θα διαψευσθούν εν καιρώ, μετά την εφαρμογή του Χάρτη ως συνταγματικού κειμένου.

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ

Ήδη απ' το 1974, το ΔΕΚ είχε αποφασίσει ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν γενικές αρχές του δικαίου της ένωσης, συνιστούν αναπόσπαστο, μέρος της κοινοτικής έννομης τάξης και λαμβάνονται πλήρως υπ' όψιν κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Ο ΧΘΔΕΕ περιέλαβε για πρώτη φορά στην ιστορία της ΕΕ σε ενιαίο κείμενο το σύνολο των αστικών, πολιτικών, οικονομικών, και κοινωνικών δικαιωμάτων των Ευρωπαίων πολιτών καθώς και όλων των προσώπων που ζούν στην επικράτεια της Ένωσης. Με τη δε ενσωμάτωσή του στο δεύτερο μέρος του ευρωσυντάγματος τα καθιστά δικαίωμα με υπέρτερη ισχύ. Τα δικαιώματα αυτά ομαδοποιούνται σε 6 μεγάλα κεφάλαια:

- Αξιοπρέπεια (Άρθρα 1-5 Χάρτη)
- Ελευθερίες (Άρθρα 6-19)
- Ισότητα (Άρθρα 20-26)

- Αλληλεγγύη (Άρθρα 27-38)
- Δικ/τα των πολιτών (Άρθρα 39-46)
- Δικαιοσύνη (Άρθρα 47-50)

ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ

Η διάταξη του Χάρτη που προσδιορίζει το πεδίο εφαρμογής του είναι αυτή του άρθρου 51. Στο άρθρο αυτό αποσαφηνίζεται ότι ο χάρτης εφαρμόζεται⁹ καταρχάς στα όργανα και στους οργανισμούς της Ένωσης με την τήρηση της αρχής της Επικουρικότητας. Ο όρος «όργανα» προσδιορίζεται ακριβώς στο άρθρο 7 ΣυνθΕΚ και περιλαμβάνει το «Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Επιτροπή, το Δικαστήριο και το Ελεγκτικό Συνέδριο» ενώ με τη λέξη «οργανισμοί» εννοούνται όλα τα όργανα που δημιουργούνται βάσει του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου ή βάσει πράξεων παραγώγου δικαίου.

Όσον αφορά τον όρο «αρχή της Επικουρικότητας», αναφέρουμε ότι είναι μια αρχή με πρωτίστως πολιτικό περιεχόμενο που επιτρέπει τον καθορισμό του κατά πόσον η Ένωση μπορεί να ενεργήσει ή να αφήσει την πρωτοβουλία στα κράτη μέλη για διάφορα ζητήματα . Σύμφωνα μ' αυτήν η Ένωση μπορεί να παρέμβει σε τομείς που δεν εμπίπτουν στην αποκλειστική της αρμοδιότητα μόνον εάν και στο βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατο να επιτευχθούν επαρκώς από τα ίδια τα κράτη μέλη και προβλέπεται, λόγω των διαστάσεων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε επίπεδο ένωσης¹⁰. Ακόμη το άρθρο 51 προβλέπει ότι ο Χάρτης δεσμεύει τα κράτη μέλη μόνο όταν εφαρμόζουν κοινοτικό δίκαιο.

Λαμβανομένων υπ όψιν των παραπάνω, τίθεται το ζήτημα του εύρους των εθνικών πράξεων που καταλαμβάνονται από τις διατάξεις του Χάρτη. Πρόκειται μόνο για εκείνες που μεταφέρουν κοινοτικό δίκαιο στην εσωτερική έννομη τάξη ή πρόκειται για ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου;

Αν ισχύει το πρώτο, δεν αποκλείεται να βρεθούν εκτός του πεδίου εφαρμογής του Χάρτη όλες οι εθνικές ρυθμίσεις που δε γίνονται κατ' επιταγήν κοινοτικών υποχρεώσεων των κρατών μελών, ενώ στη δεύτερη περίπτωση είναι λογικό και αναμενόμενο να περιληφθούν στην ελεγκτική διαδικασία των διατάξεων του Χάρτη πολύ περισσότερες εθνικές πράξεις, οι οποίες, χωρίς να συνδέονται

ευθέως με το κοινοτικό δίκαιο, έχουν έστω και έμμεση σχέση με αυτό. Δυστυχώς τα παραπάνω ζητήματα δεν έχουν ακόμη αποσαφηνιστεί, γεγονός που οδηγεί σε ανασφάλεια δικαίου σχετικά με το εύρος του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων του ΧΘΔΕΕ. Βέβαια, αν στηριχθούμε στη σχετική νομολογία του ΔΕΚ¹¹ συμπεραίνουμε ότι κάθε πράξη του εσωτερικού δικαίου που συνδέεται άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά με το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να υπόκειται στον έλεγχο συμβατότητας με βάση τις διατάξεις του χάρτη¹². Κάτι τέτοιο όμως θα έκρυβε έναν μεγάλο κίνδυνο: να μειωθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες που ήδη αναγνωρίζονται από το κοινοτικό δίκαιο. Κι αυτό διότι έως τώρα ο κοινοτικός δικαστής αρύονταν την έμπνευσή του από όλα τα κείμενα που ισχύουν ανά τον κόσμο και σχετίζονται με τα θεμελιώδη δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης της ΕΣΔΑ και των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών της ένωσης. Καθόσον λοιπόν κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ανεπίτρεπτο περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων, έρχεται ο ίδιος ο Χάρτης να θεραπεύσει την αδυναμία του με τη διάταξη των άρθρων 52 παρ. 3 και 53 που αφορούν την εμβέλεια των συνταγματικών δικαιωμάτων που διασφαλίζονται στην Ευρώπη και καθορίζουν το επίπεδο προστασίας τους αντίστοιχα. Συγκεκριμένα στο άρθρο 53 γίνεται μνεία ρητά και εμφαντικά στην ΕΣΔΑ και εννοείται ότι σε καμιά περίπτωση δε μπορεί το επίπεδο προστασίας που παρέχει ο ΧΘΔΕΕ να είναι κατώτερο εκείνου που εγγυάται η ΕΣΔΑ. Έτσι αίρονται οι ενδεχόμενες διχογνωμίες και αντιφάσεις σχετικά με το εύρος του πεδίου εφαρμογής και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων απ' το Χάρτη.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΟΧΥΡΩΝΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΧΑΡΤΗ ΣΕ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι : ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ

- **Άρθρο 1** : Σύμφωνα με το Άρθρο 1 , η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη, σεβαστή και αξία προστασίας. Δεν είναι μόνο θεμελιώδες δικαίωμα αυτή καθεαυτή αλλά αποτελεί την ίδια τη βάση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και κατά τα οριζόμενα στην Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1948, δεν μπορεί να θιγεί ούτε κατά τον περιορισμό δικαιώματος. Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρήσουμε μια βασική διαφορά απ' το Ελληνικό Σύνταγμα. Στο εθνικό μας Σύνταγμα, κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 2 παρ.1 ως καταστατική αρχή απ' την οποία απορρέουν όλα τα ατομικά δικαιώματα, όχι η αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αλλά η αρχή της ανθρώπινης αξίας. Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και αξία δεν ταυτίζονται. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αναφέρεται κυρίως στην κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης φύσης και όχι στη σωματική ή πνευματική. Προσδιοριζόμενη βασικά από την ίσως στενότερη έννοια της τιμής, δεν αποδίδει το ευρύτερο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας¹³. Η τελευταία έχει να κάνει με τον άνθρωπο ως αυταξία, αναγνωρίζεται δηλαδή σε κάθε άνθρωπο, όχι μόνο στους ευρωπαϊούς πολίτες. Όλα τα συνταγματικά δικαιώματα απορρέουν απ' αυτήν και αποτελούν εξειδικεύσεις της. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα άρθρα 4 παρ. 1 και 2, 5 παρ. 1 και 2, 7 παρ.2, 25 παρ. 1 και 4 κλπ.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι το περιεχόμενο της διάταξης του Ελληνικού Συντάγματος εν προκειμένω είναι ευρύτερο από αυτό που κατοχυρώνει ο ΧΘΔΕΕ ως β' μέρος του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

- **Άρθρο 2** : Το άρθρο αυτό αφορά το δικαίωμα στη ζωή και την κατάργηση της θανατικής ποινής. Η παρ. 1 βασίζεται στο αρ.2 παρ. 1 εδάφιο α' της ΕΣΔΑ που ορίζει ότι «Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωή προστατεύεται υπό του νόμου...» ενώ η παρ.2 εμπνέεται απ το άρθρο 1 του πρόσθετου πρωτοκόλλου αριθ.6 της ΕΣΔΑ, το οποίο
Κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί σε μια τέτοια ποινή, ούτε να υποβληθεί στην εκτέλεση της». Οι διατάξεις του άρθρου 2 του Χάρτη αντιστοιχούν σε εκείνες των προαναφερθέντων άρθρων της ΕΣΔΑ και του πρόσθετου πρωτοκόλλου. Έχουν την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3 του Χάρτη. Επομένως οι «αρνητικοί» ορισμοί που αναφέρονται στην

ΕΣΔΑ πρέπει να θεωρούνται ότι αναφέρονται και στο Χάρτη: α) άρθρο 2 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ: «Ο θάνατος δεν θεωρείται ως επιβαλλόμενος κατά παράβαση του άρθρου τούτου, εις τις περιπτώσεις θα επήρχετο συνεπεία χρήσεως βίας καταστάσης απολύτως αναγκαίας: α. δια την υπεράσπισιν οιαδήποτε προσώπου κατά παρανόμου βίας, β. δια την πραγματοποίησιν νομίμου συλλήψεως ή προς παρεμπόδισιν αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου, γ. δια την καταστολήν, συμφώνως τω νόμω, στάσεως ή ανταρσίας». β) άρθρο 2 του πρωτοκόλλου αριθ. 6 της ΕΣΔΑ: «Ένα κράτος μπορεί να προβλέπει στη νομοθεσία του την ποινή του θανάτου για πράξεις που έχουν τελεσθεί σε καιρό πολέμου ή επικείμενου κινδύνου πολέμου. Μια τέτοια ποινή θα απαγγέλλεται μόνο στις περιπτώσεις που θα προβλέπει η νομοθεσία του και σύμφωνα με τις διατάξεις της ...» .

Όπως βλέπουμε με βάση τα παραπάνω, η ζωή αποτελεί πρωταρχικό συνταγματικό αγαθό και ως τέτοιο προστατεύεται αντικειμενικά. Όπως και στο Ευρωπαϊκό σύνταγμα, στο ελληνικό η προστασία είναι απόλυτη και επομένως¹⁴ δεν είναι δυνατή η εισαγωγή εξαιρέσεων με βάση την εθνικότητα, τη φυλή, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις όπως άλλωστε ρητά ορίζεται στο άρθρο 5 παρ. 2εδ. α' . Παρατηρούμε επίσης ότι το σύνταγμά μας συμπορεύεται με το ευρωσύνταγμα και το άρθρο 2 του πρόσθετου πρωτοκόλλου αριθ.6 της ΕΣΔΑ, δεδομένου ότι θανατική ποινή επιβάλλεται μόνον εάν συντρέχουν σωρευτικά οι τρεις προϋποθέσεις του άρθρου 7 παρ.3 , δηλ. 1^{ov} οι περιπτώσεις επιβολής θανατικής ποινής να προβλέπονται στο νόμο, 2^{ov} η νομοθετική αυτή πρόβλεψη ν' αφορά τη διάπραξη κακουργημάτων και 3^{ov} τα διαπραχθέντα αδικήματα να έχουν τελεσθεί εν καιρώ πολέμου και να σχετίζονται άμεσα με αυτόν.

- **Άρθρο 3** : Το άρθρο 3 προστατεύει την ακεραιότητα του προσώπου. Οι αρχές που το διαπνέουν περιέχονται στη Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοιατρική που εγκρίθηκε στα πλαίσια του συμβουλίου της Ευρώπης δεν εισάγει παρεκκλίσεις από τις εν λόγω διατάξεις και απαγορεύει αποκλειστικά και μόνο την αναπαραγωγική κλωνοποίηση. Δεν εμποδίζει όμως το νομοθέτη ν' απαγορεύσει τις άλλες μορφές κλωνοποίησης. Στο άρθρο αυτό το Ευρωπαϊκό σύνταγμα αποδεικνύεται πιο εξελιγμένο από το εθνικό μας σύνταγμα αφού ρητά απαγορεύει την αναπαραγωγική κλωνοποίηση και τις μεθόδους της ευγονικής. Αντίθετα, το ελληνικό σύνταγμα απλώς αναφέρεται στο άρθρο 5 παρ. 5 σε «βιοιατρικές επεμβάσεις» και παραπέμπει στον κοινό νομοθέτη για επίλυση του ζητήματος, πράγμα που γίνεται με το άρθρο 1475ΑΚ .

Όσον αφορά τη μεία που κάνει το Ευρωπαϊκό σύνταγμα στις πρακτικές της ευγονικής, ιδίως σε όσες αποσκοπούν στην επιβολή των προσώπων, απαγορεύονται απόλυτα όλες οι πράξεις (π.χ εκστρατείες στείρωσης, εξαναγκασμένες εγκυμοσύνες κλπ.) που θεωρούνται διεθνή εγκλήματα απ' το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου που υπεγράφη στη Ρώμη στις 17- 07-98.

• **Άρθρο 4** : Το άρθρο 4 περιλαμβάνει την απαγόρευση των βασανιστηρίων· διατηρεί στο ακέραιο τη διατύπωση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ σύμφωνα με το οποίο «Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε βασανιστήρια, ούτε σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές ποινές ή μεταχείριση». Κατ' εφαρμογή του άρθρου 52 παρ. 3 του ΧΘΔΕΕ, το εν λόγω άρθρο έχει ακριβώς την ίδια έκταση και εμβέλεια με αυτό της ΕΣΔΑ. Στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο τα βασανιστήρια απαγορεύονται απολύτως και ο συντακτικός νομοθέτης παραπέμπει στον κοινό νομοθέτη για τη ρύθμιση των λεπτομερειών. Πάντως αυτό που μαρτυρά την ιδιαίτερη σπουδαιότητα της παραπάνω πρόβλεψης καθώς και την ιδιαίτερη αποδοκιμασία των βασανιστηρίων απ' την ελληνική συνταγματική έννομη τάξη είναι ότι το παρόν άρθρο δεν υπόκειται σε αναστολή κατά το άρθρο 48 παρ. 1 Σ και το προστατευτικό περιεχόμενό του στρέφεται *erga omnes* .

• **Άρθρο 5** : Το εν λόγω άρθρο απαγορεύει τη δουλεία και την αναγκαστική εργασία . Το δικαίωμα που κατοχυρώνεται εδώ αντιστοιχεί απόλυτα στο άρθρο 4 παρ. 1 και 2 της ΕΣΔΑ και σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 3 του ΧΘΔΕΕ έχει ακριβώς την ίδια εμβέλεια μ' αυτήν πράγμα που σημαίνει ότι ουδείς περιορισμός δύναται να θίξει νομίμως το δικαίωμα που προβλέπεται στην παράγραφο 1. Στην παράγραφο 2, η έννοια της «αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας» πρέπει να εννοείται λαμβάνοντας υπ. όψιν τους «αρνητικούς» ορισμούς του άρθρου 4, παρ. 3, της ΕΣΔΑ : «Δεν θεωρείται ως «αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία» υπό την έννοια του παρόντος άρθρου: α. πάσα εργασία ζητούμενη παρά προσώπου κρατούμενου συμφώνως προς τας διατάξεις του άρθρου 5 της παρούσης Συμβάσεως ή κατά την διάρκειαν της υπό όρους απολύσεώς του, β. πάσα υπηρεσία στρατιωτικής φύσεως ή, εις την περίπτωσιν των εχόντων αντιρρήσεις συνειδήσεως εις τας χώρας όπου τούτο αναγνωρίζεται ως νόμιμον, πάσα άλλη υπηρεσία εις αντικατάστασιν της υποχρεωτικής στρατιωτικής υπηρεσίας, γ. πάσα υπηρεσία ζητούμενη εις περίπτωσιν κρίσεων ή θεομηνιών, αι οποίαι απειλούν την ζωήν ή την ευδαιμονίαν του συνόλου, δ. πάσα εργασία ή υπηρεσία απαραίτουσα μμέρος των τακτικών υποχρεώσεων του πολίτου.»

Η παράγραφος 3 απορρέει άμεσα από την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και λαμβάνει υπόψη νεοφανείς μορφές οργανωμένου εγκλήματος, όπως η οργάνωση κερδοσκοπικών κυκλωμάτων παράνομης μετανάστευσης ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙ: ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

• **Άρθρο. 6:** Σύμφωνα με το άρθρο 6 «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια». Αντίστοιχα δικαιώματα με το ίδιο πεδίο εφαρμογής σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 3 του Χάρτη συναντάμε και στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ, η οποία προβλέπει περιοριστικά τους αντίστοιχους περιορισμούς: Κανείς δε στερείται την ελευθερία του εκτός εάν α. κρατείται κανονικώς κατόπιν καταδίκης υπό αρμοδίου δικαστηρίου, β. υπεβλήθη εις κανονικήν σύλληψιν ή κράτησιν λόγω ανυποταγής εις νόμιμον διαταγήν δικαστηρίου ή εγγύησιν εκτελέσεως υποχρεώσεως οριζομένης υπό του νόμου γ. εάν συνελήφθη και κρατείται όπως οδηγηθή ενώπιον της αρμοδίας δικαστικής αρχής εις την περίπτωσιν ευλόγου υπονοίας ότι διέπραξεν αδίκημα, ή υπάρχουν λογικά δεδομένα προς παραδοχήν της ανάγκης όπως ούτος εμποδισθή από του να διαπράξη αδίκημα ή δραπετεύση μετά την διάπραξιν τουτου δ. εάν πρόκειται περί νομίμου κρατήσεως ανηλικού, αποφασισθείσης δια την επιτήρησιν της ανατροφής του, ή την νόμιμον κράτησιν του ίνα παραπεμφθή ενώπιον της αρμοδίας αρχής, εάν πρόκειται περί νομίμου κρατήσεως προσώπου, το οποίο ενδέχεται να διαδώσει μολυσματικήν ασθένειαν, ψυχοπαθούς, αλκοολικού, τοξικομανούς ή πλάνητος, στ. εάν πρόκειται περί νομίμου συλλήψεως ή κρατήσεως ατόμου επί σκοπώ όπως εμποδισθή από του να εισέλθη παρανόμως εν τη χώρα, ή εναντίον του οποίου εκκρεμεί διαδικασία απελάσεως ή εκδόσεως.

• **Άρθρο 7:** Το άρθρο 7 αναφέρεται στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του. Αντίστοιχο είναι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Παρατηρείται βέβαια ένας νεωτερισμός του Ευρωσυντάγματος ως προς τη διατύπωση. Λαμβανομένης υπ' όψιν της τεχνολογικής εξέλιξης οι συντάκτες του Χάρτη αντικατέστησαν τον όρο «αλληλογραφία» με το όρο «επικοινωνίες». Κατά τα άλλα όμως η εμβέλεια και το πεδίο εφαρμογής των 2 διατάξεων είναι το ίδιο. Για αυτό το λόγο ισχύουν (Αρ. 52 παρ. 3 χάρτη) και οι περιορισμοί του δικαιώματος που καταγράφονται στην ΕΣΔΑ και είναι οι εξής:

Επιτρέπεται η επέμβαση δημόσιας αρχής όταν:

1. Αυτή προβλέπεται από το νόμο, δηλαδή ο κοινός νομοθέτης καλείται να ρυθμίσει τις λεπτομέρειες και

2. είναι αναγκαία για την εθνική ασφάλεια και ευημερία καθώς και όταν απαιτείται για να αποκαλυφθούν ποινικές παραβάσεις¹⁶ που χρησιμοποιούν ως προκάλυμμα της ιδιωτικότητας των ατόμων, καθώς και αν κινδυνεύει η υγεία, η ηθική ή τα δικαιώματα των άλλων. Αντίστοιχο δικαίωμα με το ίδιο προστατευτικό περιεχόμενο βρίσκουμε και στην διάταξη του άρθρου 9 του Ελληνικού Συντάγματος το οποίο προβλέπει και «αποζημίωση του παθόντος, όπως ο νόμος ορίζει.

• **Άρθρο. 8** : Το παρόν άρθρο αποτελεί καινοτομία του Χάρτη σε σύγκριση με την έως τώρα προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από το δίκαιο της Ένωσης. Είναι λοιπόν ένα «νέο δικαίωμα, 17 το οποίο προστατεύει ευρέως τα προσωπικά δεδομένα του ατόμου και περιορίζει την επεξεργασία τους από άλλους ΜΟΝΟΝ σε περιπτώσεις που αυτή γίνεται» νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση την συγκατάθεση του ενδιαφερομένου. Παραπέμπει βέβαια και το ζήτημα στον κοινό νομοθέτη για να ορίσει και άλλες περιπτώσεις έχοντας όμως ως βάση τις παραπάνω αρχές. Το παρόν άρθρο βασίζεται στο άρθρο 286 της συνθήκης Ε.Κ. και στην οδηγία 95/46/Ε.Κ. Σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

καθώς και στο αριθ. 8 της ΕΣΔΑ. Συναφώς αλλά όχι τόσο πλήρης προστασία παρέχεται και από το Ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 9Α.

• **Άρθρο. 9**: Στο άρθρο. 9 ο Χάρτης, βασισμένος στο άρθρο 12 της ΕΣΔΑ, με λιτή και γενικόλογη διατύπωση κατοχυρώνει το δικαίωμα γάμου και ίδρυσης οικογένειας και παραπέμπει στις εθνικές νομοθεσίες για να το εξειδικεύσουν. Επεκτείνει και το δικαίωμα γάμου με την παράλληλη αναφορά στο δικαίωμα «ίδρυσης οικογένειας». Με αυτό τον τρόπο προσπαθεί να κατοχυρώσει νομικά και άλλες μορφές οικογένειας όπως π.χ. την ελεύθερη ένωση που σε διάφορα κράτη μέλη (όπως η Ελλάδα) θεωρείται ανεπίσημα ως μορφή ήσσονος γάμου. Εξάλλου η εμβέλεια του φαίνεται να είναι ευρύτερη από αυτή της ΕΣΔΑ αφού δεν επιβάλλει αλλά ούτε απαγορεύει την αναγνώριση ως γάμου την ένωση ομοφύλων προσώπων. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα εμφανίζεται πρωτοποριακό και έναντι στο άρθρο 21 του Ελληνικού συντάγματος αλλά και στα άρθρα 23 και 24 του διεθνούς συμφώνου της Νέας Υόρκης όπου σαφώς προκύπτει ότι η οικογένεια βασίζεται στην ένωση ανδρός και γυναικός αποκλειστικά.

• **Άρθρο 10** : Το άρθρο 10 κατοχυρώνει την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας των ατόμων. Αντίστοιχο δικαίωμα κατοχυρώνεται στο Αρ. 9 της ΕΣΔΑ και σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ.3 έχει την ίδια εμβέλεια με αυτό. Το άρθρο 9 παρ. 2 ΕΣΔΑ ορίζει χαρακτηριστικά ότι «Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται ν' αποτελέσει αντικείμενο ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων

αναγκαία μέτρα εν τη δημοκρατική κοινωνία δια την δημόσιον ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημόσιας τάξεως υγείας και ηθικής ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων. Η διάταξη είναι ανάλογη προς αυτή του άρθρου 13 παρ. 2 του ελληνικού Συντάγματος που επίσης θέτει περιορισμούς στην ελευθερία επιλογής θρησκειύματος. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης περιλαμβάνει και το δικαίωμα του ατόμου να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμα που ακολουθεί, ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του . Συνεπώς η υποχρεωτική αναγραφή του θρησκειύματος στα δελτία ταυτότητας την οποία επιβάλλει η διάταξη του άρθρου 2 περίπτωση του ν.δ. 127/1969 συνιστά παράβαση τόσο του εθνικού, όσο και του κοινοτικού δικαίου¹⁹ που όχι μόνο δεν επιζητεί, αλλά απαγορεύει την προαιρετική αναγραφή του θρησκειύματος ή των θρησκευτικών πεποιθήσεων στα δελτία ταυτότητας, κάτι που αν συνέβαινε, θα ενείχε τον κίνδυνο προσβολής της θρησκευτικής ισότητας.

Ανάλογα ισχύουν και για την ελευθερία σκέψης και συνείδησης των ατόμων, και σύμφωνα με την παρ. 2 του Αρ. 10 του Χάρτη, το διασφαλιζόμενο δικαίωμα αντιστοιχεί στις εθνικές συνταγματικές παραδόσεις και στην εξέλιξη των εθνικών νομοθεσιών. Παράδειγμα στο Σύνταγμά μας αποτελεί η διάταξη του αρ. 4 παρ. 6 σχετικά με την εναλλακτική στρατιωτική θητεία.

- **Άρθρο 11:** Το άρθρο 11 αφορά την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης του ατόμου. Είναι ανάλογο προς το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.
- **Άρθρο 12:** «Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι» (ανάλογο με το Άρθρο 11 ΕΣΔΑ) του άρθρου 11 Κοινοτικού Χάρτη εργαζομένων. Έχει ευρύτερη εμβέλεια δεδομένου ότι τα παραπάνω δικαιώματα μπορούν να εφαρμοστούν σε όλα τα επίπεδα συμπεριλαμβανομένου και του ευρωπαϊκού.
- **Άρθρο 13:** Εδώ κατοχυρώνεται η ελευθερία της τέχνης και της επιστημονικής έρευνας καθώς και ο σεβασμός της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Το δικαίωμα ασκείται κατά τους περιορισμούς που προβλέπει το Άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.
- **Άρθρο 14:** Το άρθρο αυτό κατοχυρώνει το δικαίωμα πρόσβασης του ατόμου στην εκπαίδευση. Όμως το περιεχόμενό του είναι ευρύτερο από τα προβλεπόμενα στο άρθρο 2 του πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ καθώς και από το Άρθρο 16 του Ελληνικού Συντάγματος, αφού επεκτείνει το δικαίωμα στην παιδεία και στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση (βλ. σημείο 15 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινοτικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και άρθρο 10 του Κοινωνικού Χάρτη) και προσθέτει την αρχή του δωρεάν χαρακτήρα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η αρχή αυτή βέβαια δεν απευθύνεται στους ιδιώτες που ιδρύουν εκπαιδευτικά ιδρύματα επί πληρωμή ούτε απαγορεύει στους ευρωπαίους πολίτες να επιλέξουν ένα τέτοιο ίδρυμα για τη

μόρφωση των παιδιών τους. Εξάλλου η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων από ιδιώτες, εντάσσεται στα πλαίσια της επιχειρηματικής ελευθερίας, όμως περιορίζεται από το σεβασμό των δημοσίων αρχών και ασκείται σύμφωνα με τις διαδικασίες που ορίζουν οι εθνικές νομοθεσίες. Ακόμη δεν αποκλείει κάποιες υπηρεσίες της εκπαίδευσης να γίνονται επί πληρωμή υπό τον όρο ότι χορηγεί αντισταθμιστικές παροχές.

- **Άρθρο 15:** Η ελευθερία του επαγγέλματος που κατοχυρώνεται στο Άρθρο 15 παρ. 1 του Χάρτη, αναγνωρίζεται στη νομολογία του ΔΕΚ αλλά και στο Άρθρο 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Χάρτη καθώς και απ' το σημείο 4 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Η επαγγελματική ελευθερία αποτελεί παράδειγμα δικαιώματος που δεν κατοχυρώνεται από την ΕΣΔΑ και αποδεικνύει την ουσιαστική συμβολή του Χάρτη στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αποτελώντας το αντεπιχείρημα σε όσους θεώρησαν το Χάρτη ως μια απλή αντιγραφή της ΕΣΔΑ. Το Άρθρο 15 λοιπόν αναφέρεται στην επαγγελματική ελευθερία και την τοποθετεί στο κεφάλαιο των ελευθεριών και όχι σε εκείνο των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αυτό συνιστά και μια προφανή διαφορά από το δικό μας σύνταγμα που κατοχυρώνει στο άρθρο απλώς το δικαίωμα στην εργασία. Έτσι, ενώ στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα η επαγγελματική ελευθερία θεωρείται φιλελεύθερη αρχή, σε συντάγματα όπως το ελληνικό, εξετάζεται απλώς ως ειδική περίπτωση του δικαιώματος στην εργασία. Ο Χάρτης παρόλο που κατοχυρώνει στο παρόν άρθρο και το δικαίωμα στην εργασία φαίνεται να προκρίνει σαφώς τη φιλελεύθερη αντίληψη²². Αυτό προκύπτει εκτός των άλλων και από την παντελή έλλειψη παραπομπών στην κοινωνική νομοθεσία, κοινοτική και εθνική. Ακόμη, ο Χάρτης επεκτείνει το δικαίωμα ελεύθερης εγκατάστασης και εργασίας σε κάθε ευρωπαϊό πολίτη και αποφεύγει τη διάκριση με βάση την εθνικότητα, πράγμα που ρητώς αποτυπώνεται στο άρθρο 22 του ελληνικού Συντάγματος («.....όλων των πολιτών»).
- **Άρθρο 16 :** Το άρθρο 16 αφορά την επιχειρηματική ελευθερία και βασίζεται στη νομολογία του ΔΕΚ το οποίο έχει αναγνωρίσει την ελευθερία άσκησης οικονομικής ή εμπορικής δραστηριότητας και παραπέμπει για την εξειδίκευση και εφαρμογή του στα ισχύοντα στο «κοινοτικό δίκαιο και στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές»
- **Άρθρο 17 :** Το παρόν άρθρο αφορά την προστασία της ιδιοκτησίας όσον αφορά τόσο τα υλικά αγαθά, όσο και τα προϊόντα του πνεύματος. Το άρθρο αυτό αντιστοιχεί στο άρθρο 1 του πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Η προστασία της ιδιοκτησίας αποτελεί θεμελιώδη αρχή, κοινή σε όλα τα εθνικά συντάγματα και κατοχυρωμένη παγίως από το ΔΕΚ. Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά της διαδικασίας σύνταξης του Χάρτη πολλοί θεώρησαν ότι εδώ ο Χάρτης επιχειρεί μια οπισθοδρόμηση στον τομέα κοινωνικών δικαιωμάτων, συγκρίνοντάς τον με το κοινοτικό πρωτογενές δίκαιο και τις

συνθήκες. Παρ' όλα αυτά παρατηρούμε ότι παρέχει ευρύτερη προστασία από το εθνικό μας Σύνταγμα (Άρθρο 17), αφού κατοχυρώνει συνταγματικά την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, πράγμα που στην ελληνική έννομη τάξη επιχειρεί ο κοινός νομοθέτης με το νόμο 225/1994. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Χάρτη, η πνευματική ιδιοκτησία καλύπτει, πέραν της λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής ιδιοκτησίας, το δικαίωμα ευρεσιτεχνίας και σημάτων καθώς και τα συγγενικά δικαιώματα.

- **Άρθρο 18** : Το δικαίωμα ασύλου αυτού του άρθρου βασίζεται στο άρθρο 63 της συνθήκης για την ευρωπαϊκή ένωση το οποίο επιβάλλει στην ένωση την τήρηση της σύμβασης της Γενεύης για τους πρόσφυγες. Διαφέρει όμως από αυτήν κατά το ότι το δικαίωμα στο άσυλο συνοδεύεται από τη δυνατότητα νομίμου διαμονής στη χώρα υποδοχής, πράγμα που δεν κατοχυρώνεται στην πρώτη. Ωστόσο η διατύπωσή του κρίνεται ως ιδιαίτερα γενικευμένη και αφήνει έδαφος για αντιφατικές ερμηνείες.
- **Άρθρο 19** : Το άρθρο 19 προστατεύει τους αλλοδαπούς από απέλαση εκ μέρους του κράτους που τους φιλοξενεί. Εισάγει περιορισμούς στην απέλαση και εξασφαλίζει ότι κάθε σχετική απόφαση θα βασίζεται σε ειδική εξέταση και ότι είναι αδύνατη η συλλογική απέλαση ατόμων ορισμένης ιθαγένειας.(βλ. και άρθρο 4 πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.)

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙΙ :ΙΣΟΤΗΤΑ

- **Άρθρο 20**: Το άρθρο αυτό αντιστοιχεί στην αρχή της ισότητας που περιλαμβάνεται σε όλα τα ευρωπαϊκά συντάγματα και την οποία το ΔΕΚ έκρινε ως θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου. Προφανής είναι η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της από το ευρωπαϊκό σύνταγμα σε σχέση με το ελληνικό, αφού το τελευταίο επιφυλάσσει την εν λόγω αρχή μόνο «στους Έλληνες» ενώ το ευρωπαϊκό σύνταγμα «σε όλους τους ανθρώπους». Η συνταγματική αρχή της ισότητας συνίσταται σε ομοιόμορφη μεταχείριση ανθρώπων που τελούν σε ουσιωδώς όμοιες καταστάσεις. 26Η εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων αποτελεί καταστρατήγηση της αρχής και κρίνεται ως αυθαίρετη και ανεπίτρεπτη.
- **Άρθρο 21** : Το άρθρο 21 απαγορεύει απολύτως κάθε είδους διακρίσεις λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, θρησκευτικών πεποιθήσεων κλπ. Πηγές έμπνευσης της παραγράφου 1 είναι το άρθρο 13 της συνθήκης Ε.Κ. και το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, καθώς και το άρθρο 11 της σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη βιοϊατρική όσον αφορά τη γενετική κληρονομιά, ενώ η παρ. 2 αντιστοιχεί στο άρθρο 12 της συνθήκης Ε.Κ.

- **Άρθρο 22** : Το άρθρο 22 με εξαιρετικά λιτή διατύπωση αναφέρει ότι «Η Ένωση σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική ποικιλομορφία». Το άρθρο βασίζεται στο άρθρο 6 της συνθήκης και στα άρθρα 151 παρ. 1 και 4 της συνθήκης Ε.Κ. σχετικά με τον πολιτισμό. Άλλη πηγή έμπνευσης της είναι η δήλωση υπ' αριθ. 11 στην τελική πράξη της συνθήκης του Άμστερνταμ για το καθεστώς των εκκλησιών και των μη ομολογιακών οργανώσεων. Το εν λόγω άρθρο όπως και το άρθρο 21 του Χάρτη παραπέμπει σαφώς στην προστασία των μειονοτήτων.
- **Άρθρο 23** : Το άρθρο 23 κατοχυρώνει την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η παρ. 2 επαναδιατυπώνει με μεγαλύτερη συντομία το άρθρο 141 παρ. 4 της συνθήκης ΕΚ σύμφωνα με το οποίο η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν αποκλείει τη διατήρηση ή θέσπιση μέτρων υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου, προς διευκόλυνση της άσκησης της επαγγελματικής τους δραστηριότητας ή προς πρόληψη ή αντιστάθμιση μειονεκτημάτων στην επαγγελματική σταδιοδρομία. Ανάλογη διάταξη ισχύει και στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο (άρθρο 116 παρ.2 του συντάγματος) μετά την αναθεώρηση του 2001 27 πριν από την οποία το άρθρο 116 επέτρεπε αποκλείσεις απ' την παραπάνω αρχή μόνο για «σοβαρούς λόγους» αναφερόμενο στις φυσικές ιδιαιτερότητες των δύο φύλων.
- **Άρθρο 24** : Το παρόν άρθρο βασίζεται στη σύμβαση της Νέας Υόρκης για τα δικαιώματα του παιδιού η οποία έχει υπογραφεί από όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης. Το ελληνικό σύνταγμα δεν παρέχει ανάλογη προστασία ρητά.
- **Άρθρο 25** : Το άρθρο 25 στρέφει την προσοχή της έννομης τάξης στα δικαιώματα των ηλικιωμένων. Εμπνέεται από τα άρθρα 24 και 25 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Δικαίωμα με ιδιαίτερη κοινωνική διάσταση, εκτός από τη ρητά αναφερόμενη συμμετοχή των ηλικιωμένων στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο, καλύπτει και τον πολιτικό βίο.
- **Άρθρο 26** : Ισχύουν τα ανάλογα με το προηγούμενο άρθρο σε ότι αφορά την ένταξη ατόμων με ειδικές ανάγκες.

ΕΝΟΤΗΤΑ IV: ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

- **Άρθρο 27** : Το άρθρο αυτό τιτλοφορείται «δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης». Πηγές έμπνευσης του είναι το άρθρο 21 του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και τα σημεία 17 και 18 του Κοινοτικού Χάρτη των

εργαζομένων. Το άρθρο παραπέμπει για την εξειδίκευση και εφαρμογή του στις εθνικές νομοθεσίες και το κοινοτικό δίκαιο.

- **Άρθρο 28** : Ανάλογη διάταξη με αυτήν του άρθρου 28 για την ελευθερία διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων των εργαζομένων συναντούμε στο άρθρο 6 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και στα σημεία 12 και 14 του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Η διάταξη του άρθρου αυτού σε συνδυασμό με την προηγούμενη αποτυπώνουν την ευρωπαϊκή διάσταση της συνδικαλιστικής ελευθερίας, δηλαδή διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων των εθνικών νομοθεσιών. Στο παρόν άρθρο γίνεται σύντομη μνεία στο δικαίωμα της απεργίας. Αυτό θεωρήθηκε οπισθοδρόμηση του Χάρτη και η επιτροπή θα προτιμούσε να διατυπωθεί κατά πιο ρητό τρόπο 28 και να δοθεί πληρέστερη προστασία..
- **Άρθρα 29 και 30** : Τα άρθρα αυτά εμπνέονται από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και τον Κοινοτικό Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Αποτελούν καινοτομίες σε σχέση με την προστασία των εργαζομένων που παρέχεται από το Σύνταγμα της Ελλάδος .Αξιοσημείωτη είναι και εδώ η οπισθοδρόμηση του ευρωπαϊκού συντάγματος σχετικά με τη ρύθμιση του ζητήματος της απεργίας το οποίο λαμβάνει εναργέστερη και λεπτομερέστερη προστασία από το ελληνικό σύνταγμα (Άρθρο 23, παρ. 2).
- **Άρθρο 31** : Πηγές έμπνευσης αυτού του άρθρου είναι οι προαναφερθείσες στα άρθρα 27 – 30. Ακόμη το άρθρο 31 βασίζεται στην οδηγία 89/391/ ΕΟΚ σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία ενώ θεσμοθετεί τις περιόδους ανάπαυσης και καθιερώνει το δικαίωμα του εργαζομένου σε αμειβόμενες διακοπές, κάτι που δεν προβλέπεται από το ελληνικό σύνταγμα .
- **Άρθρο 32** :Το άρθρο αυτό απαγορεύει την παιδική εργασία θέτοντας όριο ηλικίας των εργαζομένων. Άρθρο με κοινωνική ευαισθησία, βασίζεται στην οδηγία 94/33/ΕΚ σχετικά με την προστασία των νέων κατά την εργασία και στις προαναφερθείσες (στα άρθρα 27 - 31) πηγές .
- **Άρθρο 33** :Πρωτοποριακό άρθρο που έρχεται να συμβιβάσει τις ανάγκες της οικογένειας με την εργασία. Αυτό επιτυγχάνεται με ην πρόβλεψη παροχών κατά την εργασία προς τις εργαζόμενες μητέρες. Ο όρος «μητρότητα» καλύπτει την περίοδο από τη σύλληψη έως το θηλασμό(οι πηγές έμπνευσης του παρόντος άρθρου συμπίπτουν με αυτές των προηγούμενων άρθρων).
- **Άρθρο 34** : Το άρθρο 34 αφορά την κοινωνική ασφάλεια των πολιτών της Ένωσης. Στην παρ. 1 η αρχή που προβλέπεται για τους πολίτες πρέπει να γίνεται σεβαστή από την ένωση κατά την άσκηση

αρμοδιοτήτων που διαθέτει δυνάμει του άρθρου 140 της συνθήκης ΕΚ καθώς και του άρθρου 12 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού χάρτη των δικαιωμάτων των εργαζομένων .Διαφέρει όμως από τη συνθήκη ΕΚ κατά το ότι ο Χάρτης θεσπίζει ξεχωριστό «δικαίωμα» ενώ η συνθήκη αναφέρεται αφηρημένα σε «αποστολή της κοινότητας». Ακόμη μια διαφορά βρίσκουμε στη διατύπωση. Ο Χάρτης χρησιμοποιεί τον όρο «κοινωνική ασφάλεια» αντί της «κοινωνικής ασφάλισης» που προβλέπει η Συνθήκη ΕΚ. Αυτό αποτελεί πρόοδο αφού ο πρώτος όρος καλύπτει όλον τον πληθυσμό της Ευρώπης ενώ ο δεύτερος περιορίζεται μόνο στους εργαζομένους. Αυτή η διάσταση είναι έκδηλη και στην παρ. 3 «εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους όσους δε διαθέτουν επαρκείς πόρους». Ευρύτερη λοιπόν η κοινωνική προστασία που επιτυγχάνεται με το χάρτη. Η μνεία των «κοινωνικών υπηρεσιών» αφορά τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τέτοιες υπηρεσίες έχουν ήδη συσταθεί. Δεν αξιώνει τη δημιουργία τους όταν δεν υπάρχουν. Το άρθρο 2 αναφέρεται στους φορείς του δικαιώματος και παρέχει ευρύτερη προστασία από το άρθρο 22 παρ. 4 του Ελληνικού Συντάγματος, αφού εξασφαλίζει το δικαίωμα όχι μόνο στους «πολίτες» της Ένωσης, αλλά και σε όσους «διαμένουν μόνιμα» σε αυτήν.

- **Άρθρο 35** : Στο άρθρο αυτό έχουμε τη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της υγείας από την Ένωση .Το διασφαλιστικό περιεχόμενό του είναι ευρύτερο από του άρθρου 21 παρ. 3 του Ελληνικού Συντάγματος αφού για το Ελληνικό Σύνταγμα φορείς του αμυντικού και προστατευτικού δικαιώματος υγείας είναι μεν όλα τα φυσικά πρόσωπα, όμως φορείς του διασφαλιστικού περιεχομένου είναι μόνον οι έλληνες πολίτες 29.Το Ευρωπαϊκό σύνταγμα εξασφαλίζει «υψηλού επιπέδου προστασία της υγείας του ανθρώπου» παραπέμποντας για εξειδίκευση των προϋποθέσεων στην εθνική νομοθεσία .
- **Άρθρο 36** : Το παρόν άρθρο αφορά την πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, πράγμα που προβλέπεται στις εθνικές νομοθεσίες εφόσον αυτές συνάδουν προς το κοινοτικό δίκαιο, σεβόμενο απολύτως το προϋπάρχον άρθρο 16 της συνθήκης ΕΚ και δε δημιουργεί νέο δικαίωμα.
- **Άρθρο 37** : Με το άρθρο 37 κατοχυρώνεται συνταγματικά η προστασία του περιβάλλοντος . Αντίστοιχη διάταξη στο εθνικό μας σύνταγμα δεν υπάρχει. Το παρόν δικαίωμα που κατοχυρώνεται αποτελεί καινοτομία του κοινοτικού δικαίου.
- **Άρθρο 38** : Με γενικόλογη διατύπωση το άρθρο 38 αναφέρεται στην προστασία των καταναλωτών(βλ. και άρθρο 153 Συνθήκης ΕΚ).Αντίστοιχη συνταγματική κατοχύρωση δικαιώματος

από το εθνικό μας σύνταγμα δεν προβλέπεται. Η προστασία του καταναλωτή στο εθνικό μας δίκαιο ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη και προβλέπεται στο νόμο 2251/1994.

ΕΝΟΤΗΤΑ V : ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

- **Άρθρο 39** : Το άρθρο αυτό κατοχυρώνει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στους ευρωπαίους πολίτες. Προϋπόθεσή του είναι η κατοχή ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Στην παρ. 2 διατυπώνεται η δημοκρατική αρχή που διέπει το ευρωπαϊκό Σύνταγμα, σύμφωνα με την οποία η ψηφοφορία είναι άμεση, μυστική και καθολική. Εδώ το ευρωπαϊκό σύνταγμα προσθέτει τον όρο «ελεύθερη» και κατά τούτο διαφέρει από το εθνικό μας σύνταγμα το οποίο αναφέρει στο άρθρο 5 παρ. 5 του ότι η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος είναι υποχρεωτική. Το άρθρο αυτό εφαρμόζεται υπό τους όρους που προβλέπει η Συνθήκη (βλ. άρθρο 52 παρ.3 Χάρτη) και αναπαράγει τις βασικές αρχές του εκλογικού καθεστώτος ενός δημοκρατικού συστήματος.
- **Άρθρο 40** : Το άρθρο αυτό εξειδικεύει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στην περίπτωση των δημοτικών και κοινοτικών εκλογών.
- **Άρθρο 41** : Το άρθρο 41 κατοχυρώνει το δικαίωμα των ευρωπαίων πολιτών στη χρηστή διοίκηση και περιλαμβάνει τόσο το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, όσο και το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του φακέλου του καθώς και την υποχρέωση της διοίκησης να αιτιολογεί τις αποφάσεις της. Τα παραπάνω αντιστοιχούν στο δικαίωμα «του αναφέρεσθαι στις αρχές» του άρθρου 10 του Ελληνικού συντάγματος καθώς και στο άρθρο 20 (δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης σε περίπτωση έκδοσης δυσμενούς διοικητικής πράξης σε βάρος πολιτών). Το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής στις αρχές ρυθμίζεται ειδικότερα στο άρθρο 47 του Χάρτη. Το εν λόγω άρθρο είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Η διατύπωσή του επιτρέπει την πληρέστερη προστασία των παραπάνω δικαιωμάτων σε σχέση με τα εθνικά συντάγματα και την ΕΣΔΑ. Αποτελεί επίσης ένα καλό παράδειγμα της μείξης νομοθετικών παραδόσεων που πέτυχε ο Χάρτης. Αξιοσημείωτη είναι και η πρωτοτυπία που εμφανίζει το άρθρο 41 παρ. 2(η διατύπωση του οποίου ερείδεται στη νομολογία του ΔΕΚ) όσον αφορά τη διεξοδική και πλήρη αναφορά των επιμέρους δικαιωμάτων.
- **Άρθρο 42** : Το άρθρο 42 επιφυλάσσει στους πολίτες και στους κατοίκους της ένωσης (φυσικά ή νομικά πρόσωπα) το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα.
- **Άρθρο 43** : Το άρθρο 43 δημιουργεί έναν νέο θεσμό, απόρροια της νομοθετικής δραστηριότητας της Ένωσης. Αυτόν του Ευρωπαίου διαμεσολαβητή. Το δικαίωμα το επιφυλάσσει σε κάθε φυσικό ή

νομικό πρόσωπο που είναι πολίτης ή κατοικεί στην ΕΕ. Ανάλογος θεσμός δεν υπάρχει στο ελληνικό δίκαιο. Έμπνευση του εν λόγω θεσμού αποτελούν τα άρθρα 21 και 195 της συνθήκης ΕΚ .

- **Άρθρο 44** : Το δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο επιφυλάσσεται στους κατέχοντες ευρωπαϊκή ιθαγένεια και προβλέπεται επίσης στο άρθρο 20 της συνθήκης ΕΚ . σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 2 του Χάρτη, ασκείται υπό τους όρους που προβλέπει η συνθήκη.
- **Άρθρο 45** : Το δικαίωμα της παρ. 1 (ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής) επιφυλάσσεται στους πολίτες της ΕΕ όμως μπορεί και να χορηγηθεί και σε υπηκόους τρίτων χωρών
- **Άρθρο 46** : Το παραπάνω δικαίωμα διπλωματικής και προξενικής προστασίας είναι σύνηθες στο χώρο του διεθνούς δικαίου και απονέμεται σε ιδιαίτερη κατηγορία προσώπων. Το παρόν δικαίωμα βασίζεται στο άρθρο 20 συνθήκης ΕΕ.
- **Άρθρο 47** : Το άρθρο 47 τιτλοφορείται «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου». Η πρώτη παράγραφός του προβλέπει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου σε κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν οι διασφαλιζόμενες ελευθερίες και δικαιώματα από το δίκαιο της Ένωσης. Η παρούσα παράγραφός βασίζεται στο άρθρο 13 της ΕΣΔΑ που προβλέπει ότι "Παν πρόσωπον του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερία παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίαση διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων των." Στο σημείο αυτό παρατηρούμε μια θεμελιώδη διαφορά ανάμεσα στην ΕΣΔΑ και το Χάρτη που αποδεικνύει το εναργέστερο της προστασίας του δικαιώματος που προσφέρει ο δεύτερος σε σχέση με την πρώτη. Ο Χάρτης παρέχει ευρύτερη προστασία από την ΕΣΔΑ αφού εγγυάται δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον δικαστή και όχι ενώπιον εθνικής αρχής. Η παραπάνω αρχή είχε ήδη κατοχυρωθεί νομολογιακά με την απόφασή του ΔΕΚ της 15ης Μαΐου 1986 32. Κατά το Δικαστήριο, η αρχή αυτή ισχύει επίσης για τακράτη μέλη κατά την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Με την ενσωμάτωση της σχετικής νομολογίας στο Χάρτη δεν επιδιώκεται η τροποποίηση του συστήματος προσφυγών που προβλέπεται στις συνθήκες και ιδίως των κανόνων που διέπουν το παραδεκτό των προσφυγών. Η αρχή αυτή εφαρμόζεται σύμφωνα με τους δικονομικούς κανόνες που προβλέπονται στις συνθήκες. Ισχύει έναντι των οργάνων της Ένωσης και έναντι των κρατών μελών όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και για όλα τα δικαιώματα που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης. Στη δεύτερη παράγραφο τίθενται οι ειδικότερες εκφάνσεις (δικαιοσύνη, δημοσιότητα, νομιμότητα και αμεροληψία δικαστηρίου, εύλογος χρόνος εκδίκασης της υποθέσεως, δυνατότητα κάθε προσώπου να εκπροσωπείται από δικηγόρο) του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη που στο Ελληνικό

Σύνταγμα κατοχυρώνεται στο άρθρο 20. Προφανές είναι ότι πηγή έμπνευσης του είναι το άρθρο 6 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ, που έχει ως εξής: "Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσις του δικασθή δικάως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία, η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και το κοινόν καθ' όλην ή μέρος της διάρκειας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλικών ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν τω κρινομένω υπό του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίω μέτρω, όταν υπό ειδικάς συνθήκας η

δημοσιότης θα ηδύνατο να παραβλάψη τα συμφέροντα της δικαιοσύνης." Με βάση τα παραπάνω παρατηρούμε ότι με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ που κυρώθηκε στη χώρα μας με το ν.δ. 53/1974 και έχει υπερνομοθετική ισχύ, κατά το άρθρο 28 του συντάγματος, αναγνωρίζεται στον κατηγορούμενο δικαίωμα για δίκαιη δίκη και στην παρ. 3 περιπτ.γ' του άρθρου αυτού προβλέπεται ειδικότερα ότι κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να υπερασπίσει ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του. Κάτι ακόμη που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι στο κοινοτικό δίκαιο το δικαίωμα σε δικαστήριο δεν ισχύει μόνο επί αμφισβητήσεων για δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής φύσεως, αλλά και ποινικής κλπ. Αυτό αποτελεί μια απ' τις συνέπειες του γεγονότος ότι η κοινότητα είναι κοινότητα δικαίου όπως διαπίστωσε το ΔΕΚ στην υπόθεση 294/83, *Prasini* κατά ευρωπαϊκού κοινοβουλίου.

Ωστόσο αν εξαιρεθεί το πεδίο εφαρμογής τους, οι εγγυήσεις που προσφέρει η σύμβαση εφαρμόζονται κατά παρεμφερή τρόπο στην ένωση. Όσον αφορά την τρίτη παρ. με την οποία παρέχεται το ευεργέτημα της πενίας σε όσους δεν έχουν επαρκείς πόρους για να αναλάβουν τα έξοδα μιας δίκης, κατά τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πρέπει να προβλέπεται νομική αρωγή στην περίπτωση που η έλλειψή της θα καθιστούσε απρόσφορη την εξασφάλιση αποτελεσματικής προσφυγής.

Υφίσταται επίσης σύστημα νομικής αρωγής ενώπιον του ΔΕΚ. Κάτι αντίστοιχο δεν απαντάται στην Ελληνική έννομη τάξη και η ύπαρξη του παρόντος ευεργετήματος στο ΧΘΔΕΕ φανερώνει την κοινωνική ευαισθησία που διαπνέει τις διατάξεις του.

- **Άρθρο 48** : Το άρθρο 48 προσφέρει τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου· δηλαδή «τεκμαίρεται ότι κάθε κατηγορούμενος είναι αθώος ,μέχρι αποδείξεως του αντιθέτου σύμφωνα με

το νόμο» και διασφαλίζει τα δικαιώματα υπεράσπισής του που απαριθμούνται στο άρθρο 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ.3, το δικαίωμα αυτό έχει την ίδια έννοια και εμβέλεια με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ.

• **Άρθρο 49** :Το άρθρο αυτό περιλαμβάνει την κλασική αρχή της μη αναδρομικότητας των νόμων και ποινών στο ποινικό δίκαιο. Έχει προστεθεί η αρχή της αναδρομικότητας του ευνοϊκότερου ποινικού δικαίου που ισχύει σε αρκετά κράτη μέλη και περιέχεται στο άρθρο 15 του Συμφώνου για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα.Το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ έχει ως εξής: «Ουδείς δύναται να καταδικασθή για πράξιν ή παράλειψιν η οποία, καθ' ην στιγμὴν διεπράχθη, δεν απετέλει αδίκημα συμφώνως προς το εθνικὸν ἢ διεθνὲς δίκαιον. Ούτε και επιβάλλεται βαρυτέρα ποινή ἀπὸ εκείνην η οποία ἐπεβάλλετο κατὰ την στιγμὴν της διαπράξεως του αδικήματος. Το παρὸν ἄρθρον δεν σκοπεύει να ἐπηρεάσει την δίκην και τιμωρίαν ἀτόμων ἐνόχων δια πράξεις ἢ παραλείψεις αι οποίαι καθ' ην στιγμὴν διεπράχθησαν, ἤσαν ἐγκληματικά συμφώνως προς τα αναγνωρισμένας ὑπὸ των πολιτισμένων ἐθνῶν γενικὰς ἀρχὰς δικαίου.»Διεγράφη απλώς, στην παράγραφο 2, ο όρος "πολιτισμένα" χωρίς αυτό να συνεπάγεται καμία μεταβολή στην έννοια της παραγράφου, που αφορά τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 3, το διασφαλιζόμενο δικαίωμα έχει επομένως την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το δικαίωμα που εγγυάται η ΕΣΔΑ.Η παράγραφος 3 περιλαμβάνει την γενική αρχή της αναλογικότητας των αδικημάτων και των ποινών η οποία κατοχυρώνεται από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και από την νομολογία του ΔΕΚ.

• **Άρθρο 50** :Η αρχή του δεδικασμένου που αναφέρεται στο άρθρο 50, εφαρμόζεται στο κοινοτικό δίκαιο. Διευκρινίζεται ότι ο κανόνας της μη σώρευσης αφορά τη σώρευση δύο κυρώσεων της αυτής φύσεως, ποινικών εν προκειμένω. Σύμφωνα με το άρθρο 50, η αρχή του δεδικασμένου δεν ισχύει μόνο εντός της δικαιοδοσίας ενός και του αυτού κράτους, αλλά επίσης μεταξύ των δικαιοδοσιών διαφόρων κρατών μελών. Το διασφαλιζόμενο δικαίωμα στο χάρτη έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το αντίστοιχο δικαίωμα της ΕΣΔΑ.

Επίλογος

Το ζήτημα της ισχύος σε περίπτωση σύγκρουσης του Χάρτη με το ελληνικό σύνταγμα: Προβληματισμοί και επιχειρήματα.

Όπως παρατηρήσαμε παραπάνω το εθνικό και το ευρωπαϊκό συνταγματικό δίκαιο ως προς την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν συμπίπτουν απολύτως. Υπάρχουν διαφορές ως προς τη διάρθρωση των δικαιωμάτων, το πεδίο εφαρμογής τους, τους φορείς, ακόμη και ως προς το περιεχόμενό τους. Τι γίνεται λοιπόν όταν μια διάταξη του ευρωπαϊκού συντάγματος συγκρουσθεί με μια διάταξη του ελληνικού;

Η σχέση αυτή των συνταγμάτων των κρατών μελών με το δίκαιο της ΕΕ έχει απασχολήσει τόσο το ΔΕΚ όσο και τα ανώτατα δικαστήρια των κρατών μελών από τη δεκαετία του 1960. Το ΔΕΚ θεμελίωσε την άμεση εφαρμογή και την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου στην ίδια του τη φύση. Αυτή η αυτοαναφορική θεμελίωση της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και συνεπώς του ευρύτερου συντάγματος δε γίνεται αποδεκτή απ' τα εθνικά δικαστήρια.

Η ελληνική πλευρά αντιτάσσει ένα δικαιιοπολιτικό επιχείρημα. Σύμφωνα μ' αυτό, το σύνταγμα είναι εξ' ορισμού ο ανώτατος Καταστατικός Χάρτης, με την ανώτατη τυπική ισχύ. Αν μπορούσε να αναγνωρισθεί υπεροχή του ευρωπαϊκού συντάγματος σε σχέση με το εθνικό, αυτή θα έπρεπε να προβλέπονταν ρητά. Επειδή όμως στο Σύνταγμά μας δεν υπάρχει σχετική διάταξη, ανάλογη με αυτήν του άρθρου 28 που αφορά τις διεθνείς συμβάσεις, δεν προβλέπεται ρητά η υπεροχή του ευρωσυντάγματος κι έτσι αν δεχόμασταν την υπεροχή του Χάρτη σε περίπτωση σύγκρουσης στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, θα ήταν σαν το σύνταγμά μας να αυτοαναιρείται.

Μία συμβιβαστική λύση θα ήταν σε περίπτωση σύγκρουσης να εφαρμόζουμε την αρχή *in dubio pro libertatem*. Δηλαδή να ισχύει η διάταξη που προσφέρει εκάστοτε μεγαλύτερη ελευθερία και αναφέρεται είτε στο Ευρωπαϊκό σύνταγμα, είτε στο εθνικό. Άρα, σύμφωνα με την παραπάνω αρχή, δεν υπάρχει απάντηση στο ερώτημα της ισχύος «αποκλειστικά ο Χάρτης ή το Ελληνικό σύνταγμα». Μπορούμε ν' αποφασίζουμε ανάλογα με την περίπτωση και σύμφωνα με την παραπάνω ερμηνευτική αρχή. Ωστόσο μια τέτοια λύση θα διεύρυνε κατά πολύ τα όρια της ερμηνείας και θα μπορούσε να οδηγήσει σε αυθαίρετες δικαστικές αποφάσεις. Η ίδια η Συνθήκη μεριμνά για την περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων. Παρ' ότι η Ένωση δεν αξιώνει να γίνει αποδεκτή η αυτοαναφορική θεμελίωση της υπεροχής του Ευρωπαϊκού Συντάγματος σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ, αλλά βασίζεται στην αρχή του αλληλοσεβασμού και αλληλοεπηρεασμού των δύο εννόμων

τάξεων, πράγμα που εκδηλώνεται με τη δυνατότητα κύρωσης των συνθηκών από το εθνικό δίκαιο, εντούτοις εάν η Ελλάδα κυρώσει τη Σύμβαση για το Ευρωσύνταγμα, προβλέπεται ρητά η υπεροχή του Ευρωσυντάγματος για ζητήματα που εμπίπτουν στην ύλη και τις αρμοδιότητες της Ένωσης. Από την άλλη, ο Χάρτης με το άρθρο 53 διδάσκει ότι το εύρος των εθνικών συνταγματικών διατάξεων που κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα παραμένει άθικτο από ενδεχόμενες περιοριστικότερες ρυθμίσεις του Χάρτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βενιζέλος Ευάγγελος , Η συνθήκη του Μάαστριχτ και ο Ευρωπαϊκός συνταγματικός χώρος, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1994, σελ.9-19, 37
- Γιαταγάνας Ξενοφών, Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε στις συνθήκες, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003, σελ.4, 14, 21, 61-68
- Γεωργόπουλου Κωνσταντίνου , Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, εκδόσεις Σάκκουλα 2001, σελ. 140-153, 231, 260-266, 539-558
- Δημητρόπουλος Ανδρέας Γ., Συνταγματικά δικαιώματα (Ειδικό μέρος) Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου ΤΟΜ.3 ΗΜ.Β, Αθήνα 2005, σελ.12-16, 19-21, 27-30, 45, 46, 52, 53, 56, 65, 115, 151-155
- Κατράς Ιωάννης Ν., Εξάβιβλος, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ.ΣΤ1-ΣΤ92
- Κέντρο Ευρωπαϊκής τεκμηρίωσης Παντείου πανεπιστημίου, Ο Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ε.Ε, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ.13-29, 64, 73-83, 90-91
- CHARTE 4473/00

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

- <http://europa.eu.int/futurum/ind.ex.el.hdm>
- http://tovima.dolnet.gr/demo/owa/tobhma.print_unique?e=B&f=14424
- <http://europa.eu.int/scadplus/constitution>

- <http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf>
- www.europarl.eu.int/dg4/facts
- www.law.uoa.gr/~adimitrop
- http://tosyntagma.ant_sakkoulas.gr/nomologia/item.php?id=835
- www.dsa.gr

